

Erdélyi-Molnár Klára

KODÁLY ZOLTÁN ÉS A SZLOVÁK NÉPZENE*

Köztudott, hogy Kodály és Bartók népzene tudományos munkáját közösen megfogalmazott elvek alapján a legmesszebbmenőkig összehangolta, s munkamegosztásuk főképp személyes érdeklődésük, kutatói szemléletük, munkastílusuk függvényében alakult. „Kodály tudott szlovákul és el is kezdett gyűjteni szlovákok között. De látva Bartók kedvét és lendületét ebben a munkában, abbahagyta. Bartók el is végezte az összehasonlítást a szomszédos népek népzenejével” – írja Vargyas Lajos.¹ Bartóknak a szlovák népzene és a magyar–szlovák népzenei kapcsolatokra vonatkozó kutatási eredményei – e témák nagyszerű tudományos alapvetései – ma már legnagyobb részben hozzáférhetőek.² E munkák nagyszámú Kodálytól származó adatot is magukban foglalnak. A Kodály gyűjtötte kb. 180 szlovák dallamnak mintegy kétharmada kapott helyet a *Slovenské ľudové piesne* köteteiben.³ A Sušil- és Bartoš-féle morva dallamkiadványoknak⁴ Kodály könyvtárából való példányaiban⁵ látható bejegyzések pedig azt látszanak tanúsítani, hogy ő a dallamok változatainak összegyűjtésében is részt vett.

Ezekon túl Kodály, aki mindenkor elsősorban az egyes jelenségek történetiségére és egymással való összefüggéseikre figyelt, ebben a terjedelmes és a magyar

* A Kodály Zoltán születésének 135. és halálának 50. évfordulója alkalmából rendezett konferencián, 2017. április 27-én a Zenetudományi Intézet Bartók-termében elhangzott előadás írott változata. A szerző az MTA BTK Zenetudományi Intézet kutatója.

1 Vargyas Lajos: „Kodály, a tudós”. In: Bónis Ferenc (szerk.): *Kodály Zoltán és Szabolcsi Bence emlékezete. Magyar zenetörténeti tanulmányok*. Kecskemét: Kodály Intézet, 1992, 16–21., ide: 21.

2 Elsősorban: Bartók Béla: *Slovenské ľudové piesne*, I–II–III. Bratislava: SAV, ASCO Art & Science, 1959, 1970, 2007 (a továbbiakban: *SLP*). (A dallamanyag kiadása, Alica Elscheková és Oskár Elschek gondozásában, a 2007-es harmadik kötettel teljessé vált, ám bizonyos kiegészítő adatok – részben Bartókéi, részben a közreadók által tervezettek – egy pótkötet kiadásának lehetőségére várnak, ld. *SLP*, III., 10., 14., 18.); Bartók Béla: „A tót népi dallamok”. In: *Bartók Béla írásai*, 3. Közr. Lampert Vera. Budapest: Zeneműkiadó, 1999 (a továbbiakban: *BBI3*), 166–209.; Bartók Béla: „Népzene és a szomszéd népek népzeneje”. In: Molnár Antal (szerk.): *Népszerű zenefüzetek*, 3. Budapest: Somló Béla Könyvkiadó, [1934]. Összkiadásban: *BBI3*, 210–269.

3 Ld. *SLP*, I., 11–12.

4 František Sušil: *Moravské národní písně s nápěvy do textu vřaděnými*. V Brně: K. Winiker, 1859; František Bartoš–Leoš Janáček: *Národní písně moravské nově nasbírané*. V Praze: Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1901.

5 Kodály mindkét említett kötetet a Népzene-kutató Csoport könyvtárának ajándékozta, így azok ma az MTA BTK Zenetudományi Intézet könyvtárában elérhetőek.

zenetörténet szempontjából különösen jelentős témakörben – néhány kisebb közlemény, illetve a Bartók összefoglaló munkáira való utalások mellett – elsősorban jegyzeteket és elvégzendő feladatterveket hagyott örökül a további kutatás számára. E hagyatéék legfőbb forrása a Kodály Archívum kéziratos népzenei anyaga,⁶ elsősorban az N-6 jelzetű, „Tót” felirattal ellátott dosszié, amely Domokos Mária és Szalay Olga részletes leírása szerint 339 lapot tartalmaz:⁷ főleg népdallejegyzéseket, mellettük megjegyzésekkel, utalásokkal. Ezek a lapok – illetőleg Kodály gyűjtőfüzetei és kéziratos hagyatékának más elemei is – a tudós adatgyűjtő, lejegyző és értelmező munkájának további eredményeit őrzik. Tari Lujza *Kodály Zoltán, a hangszeres népzene kutatója* című munkájában⁸ a Kodály Archívumban fellelhető, e témára vonatkozó anyagot, így a Kodály szlovák hangszeres gyűjtéseivel kapcsolatos adatokat is feldolgozta. Mivel e tanulmány szerzője az Archívumban ez idáig nem jutott kutatási lehetőséghez, így annak anyagáról Szalay Olga és Tari Lujza említett művei, továbbá Szalay Olgának a Zenetudományi Intézetben az 1980-as években készített – s azóta folyamatosan gondozott –, Kodály gyűjtéseit feldolgozó dallam- és szövegincipit cédulakatalógusa,⁹ illetve Szalay Olga szíves szóbeli közlései nyomán tesz említést.

A következőkben áttekintjük Kodálynak a szlovák népzeneire, illetve a magyar–szlovák népzenei viszonylatokra vonatkozó gyűjtő- és kutatótevékenységét, illetve idézünk a témához kapcsolódó – kéziratban maradt vagy publikált – írásaiból.

Önként értődik, hogy a magyar zene meghatározásához ismernünk kell a szomszéd népeket is. Amint a magyar nyelv etimológiai szótára is lehetetlenség az érintkező népek nyelvének ismerete nélkül.¹⁰

[...] első renden szükségünk van szomszédaink megismerésére, hogy magyarságunk határait minél világosabban lássuk. De kell, érdemes őket megismerni önmagukért is. Minden nép sajátos formáit teremtette meg a szépnek, mindegyiknél találunk valamit, ami másnál nincs. Tehát csak gazdagodunk vele. Végül semmi sem jellemez úgy egy népet, mint nyelve és zenéje. [...] Abból csak jó származhat, ha igyekszünk őket zenéjükön keresztül is jobban látni, jobban érteni.¹¹

6 Kodály Zoltán köröndi lakásában található kéziratos népzenei hagyatékát az 1980-as években Domokos Mária és Szalay Olga vette számba és dolgozta fel. Ld. Szalay Olga: „Kodály népzenei hagyatéka a Kodály Archívumban”. In: *Népzenei tanulmányok*, Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság, 1999 (Kriza Könyvek 3.), 66–75.; uő: *Kodály, a népzenekutató és tudományos műhelye*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2004.

7 Ld. Szalay: *Kodály, a népzenekutató és tudományos műhelye*, 269.

8 Tari Lujza: *Kodály Zoltán, a hangszeres népzene kutatója*. Budapest: Balassi Kiadó, 2011.

9 A katalógus az 1980-as években készült, az ismert életrajzi adatok, a Kodály-Rend és a Kodály Archívumban levő támlapok és gyűjtőfüzetek adatai alapján. Ld. Szalay: *Kodály, a népzenekutató és tudományos műhelye*, 42.

10 Kodály Zoltán: „A máramarosi román népzene. Bartók 'Volksmusik der Rumänen von Maramures' című könyvének ismertetése” (1923). In: uő: *Visszatekintés* (a továbbiakban: Vt.), II., Budapest: Argumentum, 2007, 436–439., ide: 436.

11 1943 körül. Kodály Zoltán: *Magyar zene, magyar nyelv, magyar vers*. Válogatta, szerkesztette, sajtó alá rendezte Vargyas Lajos. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1993 (Kodály Zoltán hátrahagyott írásai, II.), 290.

A zeneszerző Kodály forrásai közt kevesebb a szomszédnépi zenei anyag, mint Bartóknál. Szlovák dallamot éppenséggel egyet sem használt fel, csupán egyetlen szöveget.¹² Ám a *Három gömöri népdal* egyikének (a „Nána, Nána, Tiszanána” kezdetűnek)¹³ egy változata¹⁴ olyan – szintén gömöri – gyermekjátékdallam-folyamat része, melynek egyik verse szlovák, másik magyar nyelvű (1–2. faksimile a 352–353. oldalon). A dallamváltozat adatközlője egy magyar asszony, aki saját bevallása szerint nem értette a szlovák szöveget, amelyet dalolt. E dallamválasztás jól jellemzi a népek közti zenei kölcsönhatások jelenségeire érzékeny tudóst.

Dalkincsre az idegen dallamok is jellemzők. Nem véletlen, mit fogad be, mit őriz meg egy nép: ami lelkivilágától idegen, alig verhet ott gyökeret [...] Dallamvándorlás útja bonyolult. Nem is marad mindig egész: $\frac{1}{2}$, $\frac{3}{4}$ dal, csonkulás [...] Zoborvidék: magyarok átvettek aratóiktól, szövegét nem értik.¹⁵ [...] Népi átvétel a kölcsönös rokonszenv, érintkezés eredménye. Nem kényszeríthet senki, hogy nekünk nem tetsző dalt megtanuljunk. Sem törvénnyel, sem erőszakkal. Ha szomszédaink megtanultak magyar dalokat, maguk jószántából tették, mert megtetszett nekik. Viszontag a magyar, ha megtanult idegen dallamot, csak úgy tehetta, hogy tetszett neki, akár mert hasonló volt a magáéhoz, akár mert különbözött attól.¹⁶

Idegen zenei elemekről:

„[...] ilyenek nélkül alig van példa műtörténeti fejlődésre; nálunk is találni bőven. Így népdalunk egy egész rétege úgy, amint van, szláv; részben délszláv, de főként északi, tót eredetű. Nem egy dalt vett át népünk a németsegtől és oláhságtól is [...] ma még nem vonható meg egész biztosan határvonal ősi vagyonunk és a kölcsönvétel közt; valószínű, hogy elmosódott marad az mindig; akármilyen fényt vessen is a népdal összehasonlító vizsgálata erre a kérdésre [...]”¹⁷

Kodály szlovák népdalgyűjtésének krónikáját Szalay Olga említett cédulakatalógusa nyomán állíthatjuk össze.¹⁸ Az első ilyen dallamfeljegyzések 1900-ból és

12 Ld. Olsvai Imre: „Kodály Zoltán és más népek zenéje”, *Ethnographia* XCIV/4. (1983), 566–571., ide: 569.; Rajeczky Benjamin közli visszaemlékezésében a szlovák kiolvasószövegre, a Népzenekutató Csoport számára készült, alkalmi Kodály-bicínium történetét és kottáját. Ld. Bónis Ferenc (szerk.): *Így láttuk Kodályt. Nyolcvan emlékezés.* Budapest: Püski, 1994, 413–415.

13 Lice (Gömör vm.), gy. Kodály, 1913. Ld. *A Magyar Népzene Tára–Corpus Musicae Popularis Hungaricae.* Szerk. Bartók Béla és Kodály Zoltán. I.: *Gyermekjátékok.* Sajtó alá rendezte Kerényi György. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1951 (a továbbiakban: *MNT*, I.), 553. (922. sz.); Bereczky János–Domokos Mária–Olsvai Imre–Paksa Katalin–Szalay Olga: *Kodály népdalfeldolgozásainak dallam- és szövegforrásai.* Budapest: Zene-műkiadó, 1984 (a továbbiakban: *Kodály-forrásjegyzék*), 214–215. (340. sz.); Kodály-Rend 26.298 (http://db.zti.hu/kr/jpg/Kodaly_32383_D232_26237-26391_KR_26298.jpg) (2017. augusztus 22.).

14 Kisvisnyó (Gömör vm.), gy. Kodály, 1912. Ld. *MNT*, I., 553–554. (923. sz.); Kodály-Rend 26.299 (http://db.zti.hu/kr/jpg/Kodaly_32384_D232_26237-26391_KR_26299.jpg) (2017. augusztus 22.).

15 Kodály: *Magyar zene, magyar nyelv, magyar vers*, 280.

16 1943 körül. Uott, 289.

17 [1903]. Uott, 163.

18 E katalógus első táblázatos összegzését Szalay Olga a *Kodály-forrásjegyzék* mellékleteként jelentette meg, utóbb pedig Szalay: *Kodály, a népzenekutató és tudományos műhelye*, 2. Függelékéként, 409–419. Szalay: uott, a 41–49. oldalon áttekinti Kodály népzene gyűjtő tevékenységét.

1904-ből származnak, ezek lelőhelyeként Nagyszombat szerepel. A feljegyzés körülményeiről többet nem tudunk, sem az adatközlők nevét, sem pontosabb dátumot, sőt – egy kivételével – a dallamok szövegét sem ismerjük. Ám akármilyen alkalomból is kerültek papírra, valószínűleg az akkoriban divatozó dallamkincshez tartoztak, talán a diákevek emlékei; zenei stílusuk szerint a 19. század termékeinek tűnnek mind. Az első valódi, 1905-ben Galántán megkezdett gyűjtőútról megindító visszaemlékezést olvashatunk.

Nem remélhetve, hogy valaki pénzt ad, elindultam a magam pénzén [...] Merre menjek? Vissza, ahonnan jöttem, felidézni a gyermekkori elhomályosult emlékeket [...] Meglátogattam Zsilliókat, a váltóór két fia velem járt iskolába, a lányuk öcsém tejtestvére volt, az erős Zsilliné szoptatta, míg anyánk betegeskedett. Csak Béla fiú volt otthon, mindjárt le-diktált néhány tót dalt, amit a katonaságnál tanult. – Másnap elindultam Taksonyba Rozit megkeresni, hogy újra halljam a dalokat, amikkel 15 éve altatott [...] ¹⁹

Ennek a „néhány tót dalnak” feljegyzését nem ismerjük. Ám a fenti idézet példázza az ifjú Kodály irányultságát, szándékait s azt a szemléletét, mellyel az együtt, illetve egymás mellett élő szlovák és magyar kultúra jelenségeit természetes módon együtt, egymással összefüggésben igyekszik értelmezni.

„Én elkezdtem végigmenni a nyelvhátáron. Rozsnyóig jutottam. Maga folytassa onnan” – hangzott a javaslat Vargyas Lajos visszaemlékezése²⁰ szerint 1939-ben. S valóban: 1916-ig Kodály rendszeresen visszatért a magyar népzene északi dialektusterületének erre a sávjára. Elsősorban pedig: 1906 és 1916 között minden évben felkereste a Zoboralja településeit. Itt a magyar és szlovák népesség egymással meglehetősen szoros közelségben igen értékes, más tájakon már meg nem található – elsősorban középkori – kulturális hagyományokat is megőrzött, így ennek a kistájnak a zenéje a népzene-történeti problémák iránt fogékony Kodály figyelmének középpontjába került: népzene-gyűjtésének mintegy egyötöde innen való. 1907-ben és 1909-ben Bartók is csaknem kétszáz szlovák dallamot jegyzett fel e vidéken,²¹ a Kodály-gyűjtés szlovák adatainak túlnyomó része pedig – körülbelül 150 dallam és számos utalás, megjegyzés – a környező, szlovák többségű Szalakuszi, Ghymeskosztolányi, Szomorlovászi, Lapásgyarmatról és Nyit-rapereszlényből származik; továbbá Vicsápapátiról, amelynek nemzetiségi és nyelvhászlati viszonylatairól Kodály részletesen ír egyik *Ethnographia*-beli cikkében.²²

19 1950 Muzsikus naptár január 8–június 25. lapjain. Kodály Zoltán: *Közélet, vallomások, zeneélet. Kodály Zoltán hátrahagyott írásai*. A kötet anyagát válogatta, szerkesztette, sajtó alá rendezte Vargyas Lajos. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1989 (Kodály Zoltán hátrahagyott írásai, I.), 168.

20 Vargyas Lajos: *Kerítésen kívül. Emlékek életemből*. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1993, 106.

21 1907 novemberében és 1909 februárjában, legtöbbször Darázs községben. „[...] kifogyhatatlanok nótában, 2 délután leadtak 60-at, 1 1/2 évvel ezelőtt ugyanígy 50-t. Pedig egészen kis község ez a Darázs, vagy 1000 lakóval” – írta Ziegler Mártának és Herminának 1909. febr. 4-i levelében. Ld. ifj. Bartók Béla–Gombocz Adrienne (szerk.): *Bartók Béla családi levelei*. Budapest: Zeneműkiadó, 1981, 188. A SLP kötetében 191 e vidékről származó, Bartók gyűjtötte dalt találunk, a következő falvaktól: Zobordarázs, Kislapás, Lapás, Alsóelefánt, Felsőelefánt.

22 Kodály Zoltán: „Pótlék a zoborvidéki népszokásokhoz. (Második közlemény)”, *Ethnographia* XXIV. (1913), 169–174. Kötetben: *Vt., III., 271–275., 625–626.*

5.5.5.5. 923 Kisváros 152

Alm 182
541 kor

An alküszet is
leírni!
Magyar nyelvénél!

Kisvárosi Gómr
1912 K.F.

Kovács Katalin 75é

Vontatva

1. Új a kácor po sadzire, Káčka za nym vođu pi-je
2. Postoj málo, postoj kácor! Ne postojim, bo sa bojim.
3. Ez a híres Kovács Borešu nem marad otthon pártába.
4. Mert van neki paplanygya, arany, ezüst nyoszolyája.

Mr. isten hozzád jó János diák, Hogy hoznál nekem Górdovány csizmát.

Ezútan újra az első dalavara.

1. Új a csizmám, nincsen talpa,
A nyári tánc elköptatta.
2. Majd jön varga, ki megvarja,
Ha nem varja, kurvaanyja.

1. Ide kácor po sadzire,
Káčka za nym vođu pi-je.
2. Postoj málo, postoj kácor!
"Ne postojim, bo sa bojim." *)
3. Ez a híres Kovács Borešu
Nem marad otthon pártába.
4. Mert van neki paplanygya,
Arany, ezüst nyoszolyája.

Uristen hozzád,
Jó János diák,
Hogy hoznál nekem
Górdovány csizmát.

1. Új a csizmám, nincsen talpa,
A nyári tánc elköptatta.
2. Majd jön varga, ki megvarja,
Ha nem varja, kurvaanyja.

Jegyzet *) K.F.

*) Az önéletrajzban nem írt fölül, nem is írti ezt a
szöveget.

e. i.

2. faksimile. Gyermejkjátékdal, Kisvárosy (Gömör), gy. Kodály, 1912. Kodály-Rend 26.299.

Kerültek elő zoborvidéki magyar falvakból is szlovák s a környező szlovák falvakból is magyar dallamok, továbbá kétnyelvűek és közös használatúak is.

A nyelvhatáron általános jelenség, hogy dalt akkor is átvesznek egymástól a szomszédos népek, mikor egymás nyelvét nem is beszélik. Az itt közölt tót szövegek közül csak a szalakuszit és pereszlényit jegyeztem le tótóktól, a többit magyar községekben, magyaroktól, a kik tótul csak tökéletlenül, vagy sehogyse tudnak. Innen van, hogy a tót szöveg néhol romlott.²³

A három itt gyűjtött szlovák sirató lejegyzése a Kodály-Rendben is helyet kapott,²⁴ kettőről fonográffelvétel is készült (3. *faksimile*). A tizenhat szlovák hangszeres – dudás – dallam Nyitrapereszlényből, Szalakuszból és Szomorlovászból való.²⁵

A nem a Zoborvidéken gyűjtött szlovák anyagban is akadnak fontos népzene-történeti tanulságokkal szolgáló adatok. Ilyen például az Alsó-Garam-menti Zsemlelén feljegyzett ballada,²⁶ amelynek szövegkapcsolataira és dallamváltozataira *A hitetlen férj* című írásában hívta fel a figyelmet Kodály²⁷ (4. *faksimile a 356. oldalon*). A Heves megyei Hasznos-Hután az adatközlő szlovák gyermekek magyar nyelven is daloltak: új stílusú palóc dalokat és a „Sárga kukoricaszár”-t, emellett szlovákul – vagy ha tetszik: tótul – „Az én rácsos kapum” változatát, egy jellegzetes 18. századi karácsonyi kántálót és a *Szűcs Maris balladájának*²⁸ magyarok és szlovákok körében egyaránt népszerű, a siratóstílushoz köthető dallamát.

Az egyetlen gömöri adatról fentebb már esett szó. A Kodály által feljegyzett szlovák dalok legkeletibb gyűjtőpontja az abaúji Kisida, ha nem számítjuk a kassai rádióadásból származó – ismeretlen időpontban feljegyzett – két dallamot, amelyeknek egyike a „Piros bársony süvegem”,²⁹ „molto rubato”, előtag- és utótagisméltléssel – ebben a formájában a szlovákok közt ma is népszerű hallgatónóta.

Csodálatos, hogy Kodály mintegy 80 dallamot számláló szlovák gyűjtése éppoly hitelesen reprezentálja a szlovák népdalkincs stílusgazdagságát a legrégebb rétegektől a legújabbakig, mint Bartók háromezres nagyságrendű gyűjteménye. A siratók, a motívumisméltló gyermekjáték- és szokásdallamok, a régi, kis hangterjedelmű szláv szertartásos dallamok, a magyar népzene honfoglalás előtti örökségéből köl-

23 Uott, 169–170. Kötetben: uott, 625.

24 Kodály-Rend 27.559, 27.560, 27.561. ld. http://db.zti.hu/kr/kr.asp?VBSdbClickClass_1=VBSdbFilter (2017. augusztus 22.).

25 Ezekről részletesen ld. Tari: *Kodály Zoltán, a hangszeres népzene kutatója*, 99–124.

26 Ld. S., P. II., 322. (675c.)

27 Kodály Zoltán: „A hitetlen férj”, *Ethnographia* XXVI. (1915), 304–307. Kötetben: Vt., III., 53–56.

28 Az MTA BTK Zenetudományi Intézete Népzenei Osztályának dallamtípusokba rendezett népzenei gyűjteményében (a továbbiakban: *Típusrend*): 12 0210/1. Ld. Dobszay László–Szendrei Janka: *A magyar népdaltípusok katalógusa – stílusok szerint rendezve*, I. Budapest: MTA ZTI, 1988, 283–285.; <http://nepzeneipeldatar.hu/kereses/index.php?tid=4028> (2017. augusztus 22.).

29 XIX. századi népies műdal. *Típusrend*, 17 1850. Ld. uott, 683–684.; Kerényi György (szerk.): *Népies dalok*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1961, 226–227.; <http://nepzeneipeldatar.hu/kereses/index.php?tid=1251> (2017. augusztus 22.).

Bartók Béla: Slovenské ľudové piesne. II. kötet.

Bratislava, 1970.

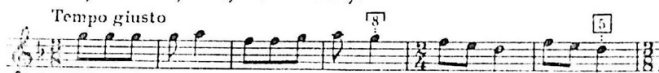
Zemleň (Bars)

675 c.

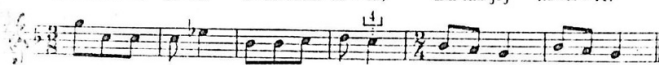
5+5, 6, 5+5, 6, [8] [5] [4]

Zemliare, Tekovská; 1912; zb. Z. Kodály.

Tempo giusto



1. Du-tko-va že-na o - ňe-zdra-ve - la, Du-tko jej ňe-ve - ri:



Staň, že-na mo-ja, staň, du-ša mo-ja, šak fa ňišt ňe-bo-fi.

2. Dutkovu ženu,
už obľiekajú,
Dutko jej ňeverí:
Staň, žena moja,
staň, duša moja,
šak fa ňišt ňebofi!

3. Dutkova žena
už umierala,
Dutko jej ňeverí:
Staň, žena moja,
staň, duša moja,
šak fa ňišt ňebofi!

4. Dutkovu ženu
na márach ňesú,
Dutko jej ňeverí:
Staň, žena moja,
staň, duša moja,
šak fa ňišt ňebofi!

5. Dutkovu ženu
do jami ňesú,
Dutko jej ňeverí:
Staň, žena moja,
staň, duša moja,
šak fa ňišt ňebofi!

6. Dutkovu ženu
už zahrabajú
čil už Dutko verí.
O zem sa pľeskou,
a velmo zvreskou,
čil už Dutko verí.

Var. text.: 671 b); Sufil 169; Bartók III, 958.*

4. faksimile. Ballada, Zsemlér (Bars), gy. Kodály, 1912. MTA BTK ZTI Népzenei Gyűjteménye – nemzetiségi gyűjtemény, SLP, II. felhasználásával készült támlap

csönzött jelenségek, az ezeréves magyar–szlovák együttélés során közösen kialakított és használt dallamcsaládok, a 19. század – szintén közös használatú – népies műdalai, a korai és kifejlett új magyar – szlovák szakkifejezéssel: novouhorský – dallamstílus darabjai s végül a nyugati hatásra kialakult úgynevezett tercelő dalok és a katonaélet indulózenéi: mind megjelennek ebben a készletben.

A Kodály Archívumban őrzött mintegy 60 gyűjtőfüzet³⁰ közül az NGy-5-ös jelzetű tartalmazza a zoborvidéki szlovák gyűjtések javát; a többi dallamot pedig nyilván valamelyik másik füzetben találjuk majd meg, hiszen Kodály korán kialakított gyűjtőmódszere szerint az első dallamlejegyzés mindig megtörtént a gyűjtés helyszínén. Az említett gyűjtőfüzet valójában kettő: az egyik a dallamokat, a másik a szövegeket tartalmazza; az utóbbiban számos egyéb feljegyzés is olvasható, például „hímzés-szótár”: elsősorban magyar, ám – talán Szalakusztól származó – szlovák kifejezések értelmezései is.³¹

30 Ld. Szalay: Kodály, a népzenekutató..., 13., 81.

31 Szalay Olga szíves szóbeli közlése.

Fonográfus hangzóanyag mintegy 80 szlovák dallamhoz tartozik. Ezek legtöbbje szintén Kodály hagyatéka, mert ő – főleg az első gyűjtőfüzetekben – saját költésére vásárolt hengerekkel dolgozott. Néprajzi múzeumi hengeren mindössze nyolc szlovák dalt hallhatunk, Zséréről és Kisvicsápról; magyar dalok között felbukkanókat.³²

A fonográfról lejegyzett vagy gyűjtőfüzetből kiírt dallamok támlapjait Kodály rendszerint indigóval, 2-3 másolatban készítette el, és különböző helyekre osztotta be, illetve Bartóknak adta át őket.³³ A már említett, „Tót” feliratú dossziében számos támlap két helyen is szerepel, egy harmadik példány pedig a fonográf felvételek sorrendjében sorakozik.³⁴ A támlapokat Kodály utóbb gyakran revideálta, illetve jegyzetekkel látta el: esetenként nem mindegyiket, vagy a különböző példányokat más-más időben, különböző szempontok szerint, eltérő módon.³⁵ Tari Lujza bemutat egy ilyen esetet, épp egy szomorlovászi hangszeres folyamattal kapcsolatban.³⁶ Az is megesik, hogy egyes másolati példányok hiányoznak, s így például előfordul, hogy egy adott támlap csak a Bartók-rendben elérhető, Kodály kéziratai között már nem.³⁷

Szalay Olga részletesen tájékoztat azon további dossziékról is, amelyekbe Kodály az egy-egy témával kapcsolatos jegyzetanyagát rendezte el.³⁸ Ilyen például a „Rákóczi”, vagy a „Múdalok a nép ajkán” feliratú mappa. Egy-egy közös dossziéba gyűjtötte a Balassi-strófához kapcsolódó jegyzeteit, a zeneileg sajátos felföldi lakodalmas dallamok másolatait, az egyházi énekeket és még sok egyebet. „A legtöbb dossziében találni magyar és finnugor, magyar és szomszédnépi (tót, morva, román) összevetéseket, utalásokat, elemző megjegyzéseket, ami azt jelzi, hogy ezek a kérdések Kodályt folyamatosan foglalkoztatták” – írja ezekről Szalay Olga.³⁹

Idővel bizonyára újra lehetővé válik Kodály kéziratossághagyatékának a kutatása. Jelen írás témája szempontjából szükséges a támlapok, gyűjtőfüzetek, jegyzetek és a különböző publikációk adatainak további összevetése, pontosítása. Fontos tanulságokkal szolgálhat az egyes dossziékban levő anyag elrendezésének vizsgálata is.

Egyes dallamok, dallamcsaládok esetében az immár az interneten is hozzáférhető, főleg magyar adatokat mutató Kodály-Rend támlapjai is útmutatást adnak,⁴⁰ bár ezek száma jóval kevesebb, mint gondolhatnánk: a magyar–szlovák dallamkapcsolatok következetes megjelenítésére láthatóan nem került sor. Kodály saját szlovák gyűjtéséből mindössze tizenötnek a kottaképét láthatjuk itt, magyar varián-

32 MF1139; MF1295a, MF1297a-e, MF1299d. A hangfelvételek tulajdonjogáról, illetve állapotukról és elérhetőségükről ld. Szalay: *Kodály népzenei hagyatéka...*, 68.; uő: *Kodály, a népzene kutató...*, 13., 134.

33 Ld. Tari: *Kodály Zoltán, a hangszeres népzene kutatója*, 34.; Szalay: *Kodály népzenei hagyatéka...* 70.; uő: *Kodály, a népzene kutató...*, 89.

34 Ld. Szalay: *Kodály, a népzene kutató...*, 134.

35 Uott, 91–92.

36 Tari: *Kodály Zoltán, a hangszeres népzene kutatója*, 101–102.

37 Uott, 80–81.

38 Szalay: *Kodály népzenei hagyatéka...*, 72–73., Szalay: *Kodály, a népzene kutató...*, 2004: 141, 186.

39 Szalay: *Kodály népzenei hagyatéka...*, 73.

40 V. Szűcs Imolának a Kodály-Rend forrásait feldolgozó munkája nyomán a mintegy 31 000 támlap közül könnyen kiszűrhettem az idevonatkozókat.

Juhászlegény Jostenyapító 1914. 11.
Vanda Bralova su f. 108a/

Poco. mb. 1-63

Cse-ne-bo-gár, vár-ga cse-ne-bo-gár!

[a ccel]

Mondd néj-ne-kém vaj-jai mi-kor lesz meg-jár?
v: mi-kor le-szen meg

[^]

At san kár-dem, so-ká-ig é-lek-e?

szóten.

csak azt mond meg: ró-zsi-mé le-mek-e?

Tót var. Bartó's kiár 1262.
Zólyom

Slov. Spevy I, 107, 192
Bartoš II, 136a)

Václavek 5.
(Valašska svatba.
v Telči 1892

Különi a
Dallamokat

5. fakszimile. Kodály-Rend 27.787. sz. támlap, szlovák és morva változatokra való utalással és Kodály megjegyzésével

saik közelében. Szintén kevés, körülbelül harminc magyar dallam támlapja tartalmaz utalást szlovák vagy morva változatokra. Az ilyeneken azonban nemegyszer bőséges adathalmazt találunk. A „Juhászlegény, szegény juhászlegény”⁴¹ egy variánsának támlapja⁴² mutatja, hogy Kodály ismerte Bartóknak a kiadásra előkészített teljes szlovák gyűjteményét: többek között egy, annak harmadik kötetében – 2007-ben – megjelent dallamváltozatra is utal (5. fakszimile). A hivatkozások legtöbbször a már említett morva gyűjteményekre – Sušiléra és Bartošéra – mutat, illetve a 19–20. század fordulóján szlovák kiadásban megjelent *Slovenské spevy*⁴³ adataira. Ám hogy Kodály a későbbiekben is igyekezett gyűjteményét magyar–szlovák dallampárhuzamokkal bővíteni, tanúsítja egy 1950-ben Pozsonyban megjelent szlovák népdalkiadványból⁴⁴ kimásolt dallam, illetve egy hivatkozás rá.⁴⁵

Vargyas Lajos mutat rá, hogy Kodály népzene-tudományos írásai kezdetben elsősorban dallamkincsünknek arról a rétegeről szólnak, „ami a 'régí' és az 'új' között van [...] Kodályt több tanulmányra készítette a benne rejlő sokféle történeti-zenei-néprajzi probléma. Legkorábbi dolgozatai mind ilyen jellegűek.”⁴⁶ Valójában e készítéséből születtek mindazon Kodály-publikációk, melyekben szlovák dalokról, magyar–szlovák zenei kapcsolatokról esik szó.

41 Folklorizálódott népies műdal. *Típusrend*, 10 0391/0_2111-33, ld. Kerényi (szerk.): *Népies dalok*, 37., 212.; Bereczky János: *A magyar népdal új stílusa*, I. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2013, 580–586.; <http://www.nepzeneipeldatar.hu/kereses/index.php?tid=3078> (2017. augusztus 22.).

42 KR 27.787, http://db.zti.hu/kr/jpg/Kodaly_34417_D247_27777-27882_KR_27787.jpg (2017. aug 22.).

43 *Slovenské Spevy*, I–III. Turčiansky Svätý Martin: Priatel'ia Slovenských spevov, 1880–1926.

44 Konštantín Hudec–František Poloczek (szerk.): *Slovenské ľudové piesne*, I. Bratislava: SAV, 1950, 117. (234. sz.)

45 KR 12.191, illetve KR 8.082, http://db.zti.hu/kr/jpg/Kodaly_15764_D109_12166-12290_KR_12191r.jpg; http://db.zti.hu/kr/jpg/Kodaly_10374_D074_08081-08217_KR_08082r.jpg (2017. augusztus 22.).

46 Vargyas: *Kodály, a tudós*, 18.

A magyar népzene szempontjából fogalmazva: a honfoglalás óta közösen eltöltött ezer év zenei anyagából mintegy „kimetszeni” a magyart – ez volt Kodály szándéka.⁴⁷

A *hitetlen férj* című, 1915-ös cikkről már esett szó:⁴⁸ ebben Kodály egy beregi és egy békési magyar, illetve egy nyitrai és egy barsi szlovák dallamot vet össze. Ezeknek nemcsak tartalma, hanem versformája is egy töről fakad: a 16. században virágzó „Balassa-strófa” változatai mind; dallamaik is 16. századnak tűnnek.

Megelőzi ezt a zaborvidéki népszokásokat bemutató cikksorozat, mely 1909-ben⁴⁹ magyar adatokat hoz, 1913-ban⁵⁰ pedig szlovák dallamokat, szövegeket is közöl, valamint a kétnyelvű hagyomány egyes jelenségeiről is hírt ad. Az 1916-os *Régi karácsonyi énekek* című írás⁵¹ a menyhei régi időkről ad hírt. A dalszövegekben előforduló szlovák nevek magyarozatául olvashatjuk itt: „Menyhén nincs plébánia, hanem a szomszéd Szalakuszhoz tartozik mint filia. Szalakusz pedig úri birtok, emberemlékezet óta szlovák zsellérek lakják. A dudások, furulyások pedig nagyobb-részt az odaváló juhász- és pásztorfélék közül kerültek ki.”⁵²

A *magyar népzene* című tanulmányban⁵³ a szomszéd népekkel való kapcsolatról kevés szó esik: az olvasót ez Bartók idevonatkozó munkájához utalja, csak röviden összefoglalva, mindössze néhány gondolattal alátámasztva annak legfontosabb tanulságait.⁵⁴

A *Dalvándorlás* című cikk a legkésőbbi: 1962-ből való.⁵⁵ Egy 19. századi ponyvaballada, a *Templomkerülő* morva és magyar változatait veti össze; megállapításaihoz utóbb Vargyas monográfiája is csak néhány további változattal szolgálhatott, kiegészítésül.⁵⁶ E téma kapcsán a nyolcvanesztendő s Kodály megragadja az alkalmat, hogy az utókor lelkére kösse:

Mint minden nyelv, úgy minden nép dalkincse is állandóan bővül idegen átvételekkel. Ezeket felderíteni, eredetüket megállapítani: elsőrendű dolga a mai folklórnak. Minthogy ritka ember tudja egymaga áttekinteni az összes szóba kerülhető nyelvterületet, itt eredményeket csak a különböző országok illetékes kutatóinak baráti összeműködése alapján lehet elérni. Sine ira et studio kell dolgozni, a „suum cuique” elve alapján. „Vadrózsaper” helyett elfogulatlan, tárgyilagos vizsgálatok hozhatnak csak tudományos értékű megállapításokat.⁵⁷

E gondolatsor nem szorul magyarozatra. Sokkal inkább: megvalósítást kíván.

47 Kodály Zoltán levele Bartók Bélának (Berlin-Charlottenburg, 1907. január). Ld. Denijs Dille (közr.): *Documenta Bartókiana*, 4. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1970, 130–132., 131.

48 Ld. a 27. sz. lábjegyzetet.

49 Kodály Zoltán: „Zaborvidéki népszokások”. *Ethnographia* XX. (1909), 29–36., 116–121., 245–247. Kötetben: Vt., III., 252–267.

50 Uő: „Pótlék a zaborvidéki népszokásokhoz”, *Ethnographia* XXIV. (1913), 114–116., 169–174., 25–239., 357–361. Kötetben: uott, 268–283.

51 Uő: „Régi karácsonyi énekek”, *Ethnographia* XXVII. (1916), 221–224. Kötetben: Vt., II., 60–63.

52 Uott, 222. Kötetben: uott, 61.

53 Uő: *A magyar népzene* (1937). A példatárt szerkesztette Vargyas Lajos. Budapest: Editio Musica, 2006.

54 Uott, 60–62.

55 Kodály Zoltán: „Dalvándorlás”. *Zbornik za narodni život i običaje južnih slavena. Knjiga 40. O 60-godišnjici zbornika 1896–1956*. Zagreb: Jugoslavenska Akademija, 1962, 262–266. Kötetben: Vt., II., 217–221.

56 Ld. Vargyas Lajos: *A magyar népballada és Európa*, II. Budapest: Zeneműkiadó, 1976, 604–605.

57 Kodály: *Dalvándorlás*, 221.

ABSTRACT

KLÁRA ERDÉLYI-MOLNÁR

ZOLTÁN KODÁLY AND SLOVAKIAN FOLK MUSIC

The results of Bartók's researches into the relationship between Slovakian and Hungarian folk music are today accessible. This article is an attempt to give a survey of Kodály's activities in connection with this topic, looking at what he knew, his views and his questions. Most of the data relating to this are to be found in manuscripts in his estate held in the Kodály Archives. To process these in detail is the work of the future. Apart from a few scholarly publications the topic is also touched upon by numerous hand-written comments by Kodály which were later published, edited by Lajos Vargyas.

Klára Erdélyi-Molnár was born (as Klára Erdélyi) in 1969 in Nyíregyháza. From 1992 to 2008 she was a teacher of folk music and a folk violinist. In 1996 she graduated from the György Bessenyei Teacher Training College in Nyíregyháza as a teacher of singing, music and folk music. In 2000 she was awarded the title *A Young Master of Folk Art*. In 2010 she obtained her BA degree in the Folk Music Faculty of the Liszt Academy, and in 2014 her MA there in the Musicology Faculty's ethnomusicological section. At present she is a student in the Liszt Academy's Doctoral School. Her research topic is the folksong treasury of the Slovaks in Hungary, and the historical connections between the styles of Hungarian and Slovakian folk music. Between 2010 and 2014 she worked as a cataloguer and librarian in the Martin Media Library at the House of Traditions [Hagyományok Háza]. Since 2014 she has worked as an assistant at the folk music department of the Budapest Institute of Musicology, and as an external lecturer in the Folk Music Departments of the Liszt Academy and its branch college the Béla Bartók Conservatoire.